

Jämlikhet/Rättvisa

Formell definition: likabehandling

Social rättvisa: särskilt mönster

Rättvisa i vanlig, formell mening innebär att lika fall skall behandlas lika enligt opartiska, rationella och objektiva kriterier och regler. Olika fall skall analogt behandlas olika. Om detta är de flesta eniga. Oenighet uppstår sedan kring frågan huruvida reglerna i sig är rättvisa i en vidare, innehållslig mening. Litet vagt talar man om *social rättvisa* och avser fördelningen av tillgångar eller bördor bland samhällets medlemmar.

Olika distributiva rättviseteorier har framlagts som tagit fasta på bl a fördelning efter moralisk eller ekonomisk förtjänst, moralisk eller ekonomisk prestation, behov, förmåga, ställning samt lika fördelning. Dessutom har rättspositivisterna (värdenihilisterna) hävdad att sådana diskussioner är rena känsloyttringar (som "usch" eller "fy") eller lika meningsfulla "som en papegojas pladder" (A Hägerström).

Men rättvisan finns inte i betraktarens öga eller i hans hjärta - det är en förlegad uppfattning enligt modern forskning på det filosofiska området. (En riktning inom värdeteorin som kallas 'värderealism')

Teorier om distributiv rättvisa

Kortversion

Fördelning efter moralisk förtjänst: byten av nyttigheter som sker i enlighet med de involverades moraliska samtycke (förutsätter att 'externa preferenser' ej är tillåtna att implementera) är rättvisa och den uppkommande fördelningen kan inte anses vara orättvis utan självmotsägelse. (Ex R Nozick)

Den framgångsrike tennisspelaren säljer biljetter till sina matcher i sådan utsträckning att han får mycket högre inkomster än genomsnittet i samhället. Eftersom alla som köpt biljetter rimligtvis därmed också moraliskt har samtyckt till att ge tennisspelaren sina pengar kan ingen i efterhand fordra att tennisspelaren mot sin vilja skall avstå en del av pengarna till andra människor. Tennisspelaren kan däremot höja sin moraliska attraktivitet genom att frivilligt utfästa sig att avstå ett antal procent av biljettintäkterna för välgörenhet.

Fördelning efter ekonomisk förtjänst: byten av nyttigheter som sker inom ramen för en tillåten eller påbjuden ram för optimering är rättvisa och den uppkommande fördelningen kan inte anses vara orättvis utan självmotsägelse.

Tennisspelarens biljettförsäljning tolereras av ekonomiska bevakningsmyndigheter eftersom han underkastat sig en förpliktelse att avstå en del av sina biljettintäkter i enlighet med på förhand konstruerade skatteskalor. Avgörande är inte längre att han är moraliskt förtjänt av sina inkomster utan att han genom sitt optimeringsbeteende kan förmås att ekonomiskt bidra till andra människor.

Olika principer för påbjuden ekonomisk optimering:

-För främjandet av en begränsad grupp med särskild ställning.

(Vanligt i feodalsamhällen, D Humes praktiska slutsats, en praktisk följd av rättspositivismen, skräckexempel i J Rawls' exemplifiering)

-För maximering av produktionen.

(J Rawls' favoritexemplifiering av ett ramverk som inte kommer att väljas)

- För maximering av de sämst ställdas ekonomi
(J Rawls' eget förslag till princip som kommer att väljas - maximin)
- För maximering av produktionen med restriktionen att grundtrygghet för de sämst ställda säkras (Mitt eget förslag till princip som kommer att väljas, men som Rawls avfärdar som alltför lik hans egen maximin-princip)
- För maximering av produktionen med restriktioner för både golv och tak
(Ett förslag från Rawls som han sedan avvisar)
- För maximering av produktionen med restriktionen att samhällsnyttan först maximeras
(Nobelpristagaren John Harsanyis eget förslag till princip (som kommer att väljas))
- För statisk maximering av samhällsnyttan
(Traditionell, "naiv" utilitarism, Rawls' andra, negativa favoritexemplifiering men i motsatt riktning)
- För total utjämning av individernas nytta - inga inkomstskillnader
(Den fördelning som mest sannolikt leder till maximering av samhällsnyttan enligt A P Lerner)

Fördelning efter allmän prestation: de som presterar mest för samhället inom bestämda produktionsramar får mest nyttigheter

I ett företag med ackordslöner får den mest som arbetar hårdast, VD får tantiem eller bonus på omsättning eller vinst, överträffande av femårsplanen gav i sovjetssystemet extra bonus etc.

Fördelning efter moralisk prestation: de som ansträngt sig mest moraliskt belönas med mest nyttigheter. Här räknas endast fysisk och psykisk ansträngning för arbetet eller genom en förlängning av arbetstiden. Begåvning eller styrka som leder till bättre prestationer är inte moraliskt förtjänta och skall inte belönas. (Ex R Dworkin)

Fördelning efter principen "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov" (Ex Karl Marx)

Principen går längre än traditionell utilitarism när tidsaspekten beaktas, eftersom de som har bättre förmåga då bör arbeta mera än personer med mindre förmåga. Dessa bör ägna mer tid åt konsumtion och mindre åt ineffektiv produktion. De rika skall tjäna minst och de fattiga mest - då kommer samhällsnyttan att maximeras.

Ett praktiskt exempel: En yngre man vill försäkra sin efterlängttade **sportbil**. Han måste då betala en högre premie för att han är man, ung och har en olycksbenägen biltyper. Detta hävdar han är orättvist med följande argument: Varför skall han behandlas sämre än kvinnor? Varför skall han som är en ung låginkomsttagare behandlas sämre än stadgade höginkomsttagare? Varför skall en olycksbenägen biltyper drabbas av högre premier, är det inte nog olyckligt att man skall vara mera rädd för olyckor - det borde väl kompenseras med lägre premier? Den som resonerar på detta sätt vill åsidosätta rättvisepincipen att 'olika fall skall behandlas olika'. Indignerat ser han till sitt eget intresse och tillämpar en allmän princip som blivit vanlig i argumentationen för 'social rättvisa': "rättvisa är lika med utjämning". Den unge sportbilsägaren vill se en utjämning mellan kvinnor och män när män får betala högre försäkringspremier, han vill ha en utjämning mellan låginkomsttagare (dit han räknar sig själv) och höginkomsttagare, han vill ha kompensation för att han kör en bil som uppför sig oberäkneligt och obehagligt - det förstör ju en del av körglädjen som han arbetat så hårt och länge för att förverkliga.

Sportbilsägaren vill inte göra rätt för sig utan önskar sig fördelar på andras bekostnad - med vanligt språkbruk demonstrerar han 'egoism' Även låginkomsttagare kan tydligen vara egoister. Ett rättvist samhälle måste kunna hantera detta.